4.1. Умови застосування норм міжнародного гуманітарного права. Поняття та види збройних конфліктів. Кваліфікація Офісом Прокурора МКС збройного конфлікту, спричиненого агресією РФ проти України

1. Що таке міжнародне гуманітарне право?

Міжнародне гуманітарне право (МГП; International Humanitarian Law, IHL — міжнародне гуманітарне право) — сукупність норм, що застосовуються під час збройного конфлікту і:

ОБМЕЖУЮТЬ методи та засоби ведення війни
+
ЗАХИЩАЮТЬ осіб, які не беруть або більше не беруть участі у воєнних діях.

2. Основні джерела МГП

Джерело	Значення
Женевські конвенції 1949 року	основа захисту жертв війни
Додатковий протокол I 1977 року	міжнародні збройні конфлікти
Додатковий протокол II 1977 року	окремі неміжнародні збройні конфлікти
Гаазькі конвенції та Положення 1907 року	засоби і методи війни, окупація
міжнародне звичаєве гуманітарне право	правила, обов'язкові незалежно від конкретного договору
Римський статут МКС	криміналізує серйозні порушення МГП як воєнні злочини

3. Коли МГП застосовується?

Головна умова:

існує ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ
або
ОКУПАЦІЯ.

Не потрібно:

❌ офіційного оголошення війни;

❌ визнання сторонами стану війни;

❌ називати ситуацію «війною».

Спільна ст. 2 Женевських конвенцій поширює їх на будь-який збройний конфлікт між державами, навіть якщо одна зі сторін не визнає стану війни, а також на повну або часткову окупацію навіть без збройного опору.

4. Об’єктивний характер кваліфікації

Схема

факти на місці
↓
відповідають критеріям збройного конфлікту
↓
МГП застосовується АВТОМАТИЧНО.

Не має вирішального значення, як сторони називають ситуацію:

«спеціальна операція»
«антитерористична операція»
«внутрішня криза»
«війна».

Формула

МГП дивиться на ФАКТИ, а не на НАЗВУ.

МКЧХ наголошує, що правова кваліфікація конфлікту визначається об’єктивними фактичними обставинами.

5. Jus ad bellum ≠ jus in bello

Jus ad bellum — право застосування сили	**Jus in bello — право ведення війни / МГП**
чи законно держава застосувала силу?	як сторони повинні вести бойові дії?
Статут ООН	Женевські конвенції
агресія / самооборона	захист цивільних, полонених, поранених
оцінює причину війни	застосовується незалежно від причини

Найважливіша формула

НЕЗАКОННА ВІЙНА
≠
відсутність МГП.

МГП однаково зобов’язує всі сторони конфлікту незалежно від того, яка сторона правомірно чи неправомірно застосувала силу.

6. Види збройних конфліктів

МГП розрізняє два основні види:

1. МІЖНАРОДНИЙ ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ
   (International Armed Conflict, IAC — МЗК)
2. НЕМІЖНАРОДНИЙ ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ
   (Non-International Armed Conflict, NIAC — НМЗК).

МКЧХ прямо зазначає, що в МГП юридично існують саме ці дві основні категорії.

I. МІЖНАРОДНИЙ ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ

7. Поняття МЗК

Міжнародний збройний конфлікт:

застосування збройної сили
МІЖ ДВОМА АБО БІЛЬШЕ ДЕРЖАВАМИ.

Формула

ДЕРЖАВА А
⚔️
ДЕРЖАВА Б
= МЗК.

Спільна ст. 2 Женевських конвенцій є основою цієї кваліфікації.

8. Чи потрібен мінімальний рівень інтенсивності?

Для МЗК:

❌ НІ.

Навіть обмежене застосування збройної сили між державами може активувати МГП.

МКЧХ зазначає, що для МЗК немає мінімального порогу інтенсивності або тривалості: навіть окреме збройне зіткнення між силами двох держав потенційно достатнє.

Не плутати

МЗК → порогу інтенсивності НЕМАЄ.

НМЗК → інтенсивність ПОТРІБНА.

9. Що застосовується під час МЗК?

4 Женевські конвенції 1949 року
+
Додатковий протокол I 1977 року — між його сторонами
+
Гаазьке право
+
звичаєве МГП.

10. Чотири Женевські конвенції

Конвенція	Кого захищає
I	поранених і хворих у сухопутних збройних силах
II	поранених, хворих і осіб, які зазнали корабельної аварії на морі
III	військовополонених
IV	цивільне населення

Формула

I = суша
II = море
III = полонені
IV = цивільні.

II. ОКУПАЦІЯ

11. Окупація як підстава застосування МГП

Територія вважається окупованою, якщо:

фактично перебуває під владою / ефективним контролем
ворожих збройних сил.

Основна норма:

ст. 42 Гаазького положення 1907 року.

МКЧХ визначає окупацію через фактичну можливість іноземних сил здійснювати владу над чужою територією.

12. Для окупації бойові дії не обов'язкові

Спільна ст. 2 Женевських конвенцій:

МГП застосовується до повної або часткової окупації
навіть якщо вона НЕ зустріла збройного опору.

Формула

ОКУПАЦІЯ може існувати
навіть без активних боїв.

13. Окупація ≠ анексія

Окупація	Анексія
фактичний контроль	претензія на суверенітет
тимчасове фактичне становище	спроба юридично приєднати територію
суверенітет не переходить	силова анексія не створює законного титулу
діє право окупації	МГП продовжує застосовуватися, якщо окупація фактично триває

Пастка

проголошення анексії
≠ припинення окупації.

ІІІ. НЕМІЖНАРОДНИЙ ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ

14. Поняття НМЗК

Неміжнародний збройний конфлікт:

збройні сили держави
⚔️
організована недержавна збройна група

АБО

організована збройна група
⚔️
інша організована збройна група.

15. Два основні критерії НМЗК

Щоб заворушення стали НМЗК, потрібні:

1. достатня ІНТЕНСИВНІСТЬ бойових дій

2. достатня ОРГАНІЗОВАНІСТЬ збройної групи.

Формула

НМЗК = ІНТЕНСИВНІСТЬ + ОРГАНІЗОВАНІСТЬ.

16. Критерій інтенсивності

Можуть враховуватися:

- тривалість бойових дій;
- частота зіткнень;
- кількість і масштаб атак;
- застосування важкого озброєння;
- кількість жертв;
- залучення збройних сил;
- територіальне поширення бойових дій.

Не достатньо

заворушення

- демонстрації
- окремі акти насильства
- внутрішня напруженість

самі по собі:

≠ НМЗК.

17. Критерій організованості

Ознаки:

командування

- структура
- дисципліна
- здатність планувати операції
- здатність забезпечувати озброєння
- здатність виконувати накази.

Пастка

будь-яка озброєна група ≠ сторона НМЗК.

18. Що застосовується до НМЗК?

Мінімум

спільна ст. 3 чотирьох Женевських конвенцій
+
звичаєве МГП.

За більш високого порогу:

Додатковий протокол II.

19. Додатковий протокол II — вищий поріг

Для його застосування необхідно, зокрема:

збройні сили держави
⚔️
організовані збройні групи

- відповідальне командування
- контроль частини території
- можливість вести тривалі та узгоджені воєнні операції
- можливість застосовувати Протокол.

Пастка

Спільна ст. 3:

ширша.

Додатковий протокол II:

вимагає вищого порогу.

20. МЗК vs НМЗК

Ознака	МЗК	НМЗК
Сторони	держави	держава ↔ група або група ↔ група
Мінімальна інтенсивність	❌ не потрібна	✅ потрібна
Організованість недержавної групи	не визначальна	✅ необхідна
Спільна ст. 2	✅	❌
Спільна ст. 3	мінімальна гуманітарна норма, але основа НМЗК	✅
Додатковий протокол I	✅	❌
Додатковий протокол II	❌	✅ за додаткових умов
Статус військовополоненого	передбачений для відповідних осіб	автоматично такого статусу немає

IV. ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ КОНФЛІКТУ

21. Коли НМЗК може стати міжнародним?

Якщо недержавна збройна група:

перебуває під достатнім контролем іншої держави,

може виникати питання про:

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЮ конфлікту.

Один із відомих критеріїв:

«загальний контроль»
(overall control — загальний контроль).

Аналізують

фінансування

- озброєння
- забезпечення персоналом
- організацію
- планування / координацію операцій.

Саме цей критерій Офіс Прокурора МКС використовував при аналізі ролі Російської Федерації щодо збройних груп на сході України.

22. Можуть одночасно існувати кілька конфліктів

Наприклад:

Держава А ⚔ Держава Б
= МЗК

одночасно

Держава А ⚔ організована збройна група
= НМЗК.

Пастка

на одній території може одночасно існувати МЗК + НМЗК.

V. КВАЛІФІКАЦІЯ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ ОФІСОМ ПРОКУРОРА МКС

23. Крим — 2014 рік

Офіс Прокурора Міжнародного кримінального суду (МКС; International Criminal Court, ICC — МКС) у попередньому розгляді визначив:

ситуація в Криму і Севастополі
↓
МІЖНАРОДНИЙ ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ
між Україною та Російською Федерацією
↓
початок — не пізніше 26 лютого 2014 року.

Офіс також зазначив, що після 18 березня 2014 року право МЗК продовжувало застосовуватися настільки, наскільки ситуація фактично становила триваючу окупацію.

Формула

КРИМ → 26.02.2014 → МЗК → ОКУПАЦІЯ.

24. Чому Крим = МЗК?

Логіка:

російські військові сили
↓
застосування сили / встановлення контролю над територією України
↓
відносини між ДВОМА ДЕРЖАВАМИ
↓
МЗК.

Для кваліфікації окупації:

не потрібно, щоб українські сили обов’язково чинили збройний опір.

25. Схід України — НМЗК

Офіс Прокурора МКС встановив, що:

до 30 квітня 2014 року

бойові дії між:

силами України
та організованими антиурядовими збройними групами, включно з так званими «ДНР» і «ЛНР»,

досягли:

достатньої інтенсивності

- групи були достатньо організовані

→ виник НМЗК.

Формула

ДОНБАС → 30.04.2014 → НМЗК.

26. Пряма участь Російської Федерації

Офіс Прокурора також встановив, що прямі бойові зіткнення між:

Збройними Силами України
⚔
Збройними Силами Російської Федерації

свідчили про існування:

МІЖНАРОДНОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

на сході України:

щонайпізніше з 14 липня 2014 року.

Отже

На сході України Офіс розглядав:

НМЗК з 30.04.2014
+
паралельний МЗК Україна–РФ щонайпізніше з 14.07.2014.

27. «Загальний контроль» Росії

Офіс Прокурора додатково досліджував:

чи здійснювала РФ «загальний контроль»
над збройними групами на сході України.

Якби такий контроль був установлений для відповідного періоду:

конфлікт Україна ↔ ці групи
↓
міг кваліфікуватися як міжнародний.

У звітах Офіс аналізував інформацію про обладнання, фінансування, персонал, планування та координацію діяльності груп.

Важливо

Офіс у попередньому розгляді враховував:

обидві можливі кваліфікації

для аналізу воєнних злочинів на сході України.

28. Схема кваліфікації 2014 року

КРИМ
26.02.2014
↓
МЗК Україна ↔ РФ
↓
окупація

СХІД УКРАЇНИ
30.04.2014
↓
НМЗК Україна ↔ організовані збройні групи

щонайпізніше 14.07.2014
↓
МЗК Україна ↔ РФ

- аналіз «загального контролю» РФ над збройними групами.

29. 24 лютого 2022 року

З 24 лютого 2022 року:

масштабне застосування Збройними Силами РФ сили проти України
↓
безпосередні міждержавні бойові дії
↓
безсумнівно відповідають критеріям МЗК за спільною ст. 2 Женевських конвенцій.

Для МЗК не потрібен мінімальний поріг інтенсивності; сам факт застосування сили між державами активує право міжнародного збройного конфлікту.

Офіс Прокурора МКС відкрив розслідування ситуації в Україні 2 березня 2022 року; воно охоплює ймовірні воєнні злочини, злочини проти

людяності та геноцид, учинені на території України в межах юрисдикції Суду.

30. МКС і злочин агресії — важливо не плутати

Станом на початок розслідування 2022 року

Прокурор МКС прямо пояснював:

Суд мав юрисдикцію щодо
геноциду + злочинів проти людяності + воєнних злочинів;

але тодішні юрисдикційні правила не дозволяли МКС здійснювати юрисдикцію щодо злочину агресії в цій ситуації, оскільки на той момент ні Україна, ні РФ не були державами-учасницями Римського статуту.

Пізніше

Україна ратифікувала Римський статут, і він набрав чинності для України:

1 січня 2025 року.

Пастка

МГП-кваліфікація ситуації як МЗК
≠ автоматично юрисдикція МКС щодо злочину агресії.

31. Воєнний злочин ≠ будь-яке порушення МГП

Схема

порушення МГП
↓
якщо воно достатньо серйозне і криміналізоване міжнародним правом
↓
ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН.

Для воєнного злочину потрібен:

зв’язок із збройним конфліктом
(nexus — зв’язок із конфліктом).

Пастка

не кожне кримінальне правопорушення, вчинене під час війни, = воєнний злочин.

32. Чи однакові правила воєнних злочинів для МЗК і НМЗК?

Римський статут розрізняє:

МЗК	НМЗК
ст. 8(2)(a)	ст. 8(2)(c)
ст. 8(2)(b)	ст. 8(2)(e)

Тому:

правильна кваліфікація виду конфлікту
→ важлива для правильної кримінально-правової кваліфікації воєнного злочину.

33. МГП і права людини

Під час війни:

МГП ✅
+
міжнародне право прав людини ✅

застосовуються паралельно.

Формула

ВІЙНА ≠ припинення прав людини.

Але:

МГП є спеціальним правовим режимом щодо ведення бойових дій і захисту жертв війни.

34. Часові межі застосування МГП

МЗК

початок фактичного застосування сили між державами
↓
МГП діє протягом конфлікту

↓
окремі норми продовжують діяти після припинення активних бойових дій.

Окупація

початок ефективного контролю
↓
право окупації
↓
доки фактично існує окупація.

НМЗК

інтенсивність + організованість
↓
МГП
↓
до завершення відповідного конфлікту.

35. Правовий статус сторін не впливає на застосування МГП

МГП:

не легітимізує сторону;

не визнає законність територіальних претензій;

не вирішує, хто «правий» у війні.

Його мета:

гуманізувати наслідки конфлікту.

Формула

ЗАСТОСУВАННЯ МГП
≠
ВИЗНАННЯ ЗАКОННОСТІ ВІЙНИ.

36. Основні дати щодо України

Дата	Кваліфікація Офісу Прокурора МКС
не пізніше 26.02.2014	МЗК Україна–РФ щодо Криму
після встановлення контролю	окупація Криму

30.04.2014	НМЗК на сході України
не пізніше 14.07.2014	паралельний МЗК Україна–РФ на сході
24.02.2022	повномасштабні прямі міждержавні бойові дії → МЗК
02.03.2022	Прокурор МКС відкрив розслідування ситуації в Україні
01.01.2025	Римський статут набрав чинності для України

Кваліфікації 2014 року походять із офіційних звітів Офісу Прокурора МКС.